

IWONA PIELESIAK

Uniwersytet Łódzki

DELIMITACJA I INSTYTUCJONALIZACJA ŁÓDZKIEGO OBSZARU METROPOLITALNEGO

Abstract: Delimitation and Institutionalisation of Lodz Metropolitan Area. Although the need to formalise the frames, in which within metropolitan areas in Poland exist, is often articulated, nothing significant has happened in this matter for many years. Yet many local communities related to big cities managed to oppose this obstacle and found their own ways to institutionalise their co-operation. Lodz Metropolitan Area isn't successful in this respect, and that is the reason why this article was written. The author describes crucial issues referring to delimitation and institutionalisation of Lodz Metropolitan Area, using the examples of other urban regions in Poland, and presenting a concept of its future organisation.

Key words: Delimitation, institutionalisation, Lodz Metropolitan Area.

Wprowadzenie

Potrzeba instytucjonalizacji obszarów metropolitalnych w Polsce jest powszechnie artykułowana od wielu lat, jednak dyskusji na ten temat nie towarzyszą konkretne działania. Z punktu widzenia obecnie obowiązujących przepisów istnieje nakaz delimitacji granic obszarów metropolitalnych na poziomie planów zagospodarowania przestrzennego województw, ale nie niesie to za sobą żadnych konkretnych działań koordynujących ich dalszy rozwój.

Ustawodawca kilkakrotnie dostrzegał problem obszarów metropolitalnych, ale dotychczas nie przewidział instrumentów wspólnej dla nich polityki przestrzennej. W 2008 r. pojawiła się inicjatywa rządowa, której celem miało być uchwalenie przepisów prowadzących do skoordynowanego zarządzania obszarem metropolitalnym. Podkreślano wówczas przede wszystkim potrzebę wspólnego prowadzenia polityki przestrzennej, a poza nią także polityki transportowej czy mieszkaniowej. Działania te niestety nie zakończyły się przyjęciem stosownego aktu prawnego – kwestia tzw. ustawy metropolitalnej została z powodów politycznych zawieszona na czas nieokreślony, mimo że zaniechanie w tej kwestii może skutkować negatywnymi, częściowo nieodwracalnymi zmianami w przestrzeni wielkich miast i ich otoczenia.

1. Delimitacja Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego

Dyskusja na temat wyznaczania granic oraz instytucjonalizacji ŁOM wymaga przedstawienia szerszego kontekstu krystalizacji idei funkcjonowania sformalizowanych obszarów metropolitalnych w Polsce. Zanim więc zostaną omówione kwestie związane bezpośrednio z regionem miejskim Łodzi, warto przyjrzeć się ewolucji terminologicznej i legislacyjnej w przedmiotowym zakresie.

Próby delimitacji obszarów metropolitalnych podjęto w Polsce w ramach działalności GUS już w latach 60. ubiegłego wieku [Liszewski 2010]. Trzydzieści lat później zainicjowano szeroką dyskusję na temat formalno-prawnych aspektów egzystencji tego rodzaju jednostek w związku z odświeżeniem międzywojennej idei warszawskiego obszaru funkcjonalnego [Pielesiak 2007]. Nawiązania do obszarów metropolitalnych pojawiły się podczas prac nad krajową reformą administracyjną wyższych szczebli podziału terytorialnego kraju, jednak ostatecznie żadne oficjalne unormowania nie zostały uwzględnione w ówczesnym prawodawstwie [Kaczmarek 2011, Mikuła 2010]. Zapisy dotyczące metropolizacji przestrzeni zawarto dopiero w *Koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju* z 2001 r., w której jako kluczowe elementy sieci osadniczej kształtujące polską przestrzeń wymieniono Warszawę (metropolię stołeczną) oraz bieguny o znaczeniu europejskim (tzw. europole). Za kryteria identyfikacji europoli przyjęto wielofunkcyjność, potencjał demograficzny kształtujący się co najmniej na poziomie 0,5 mln (z trwałą perspektywą wzrostu), węzłowe położenie w europejskiej sieci komunikacyjnej, ważny potencjał kulturowy, sprzyjające człowiekowi środowisko z perspektywą szybkiego dostosowania do standardów europejskich oraz duży, chłonny rynek inwestycyjny i konsumpcyjny. Uwzględniająca wymienione kryteria analiza polskich miast wskazała na istnienie tzw. europoli – Warszawy, Trójmiasta, Poznania i Krakowa, oraz ośrodków potencjalnych – Szczecina, Wrocławia, Łodzi, Katowic, Lublina, Białegostoku, Rzeszowa i bipolarnego układu Bydgoszcz-Toruń [Pielesiak 2012a].

Ustawowe zapisy bezpośrednio odnoszące się do obszarów metropolitalnych opublikowano w dokumencie z 2003 r., regulującym kwestie planowania i zagospodarowania przestrzennego w Polsce. *Obszar metropolitalny* został w nim zdefiniowany jako „obszar wielkiego miasta oraz powiązanego z nim funkcjonalnie bezpośredniego otoczenia, ustalony w koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju” [Art. 2, pkt 9. *Ustawy o planowaniu przestrzennym* 2003].

Ustawa zobowiązała władze regionalne do uchwalenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa, uwzględniającego wizję zagospodarowania metropolii i jej zaplecza. Dwa lata później opublikowano *Zaktualizowaną koncepcję przestrzennego zagospodarowania kraju*, w której wskazano dziewięć tak zdefiniowanych obszarów metropolitalnych – Warszawski, Krakowski, Trójmiejski, Poznański, Wrocławski, Łódzki, Śląski, Szczeciński oraz Bydgosko-Toruński. Poza identyfikacją już wykrystalizowanych struktur, w *Koncepcji* dostrzeżono także miasta Polski Wschodniej – Białystok, Lublin oraz Rzeszów, uznane za metropolie potencjalne.

Projekt nowej *Ustawy o planowaniu przestrzennym* z 2006 r., wbrew oczekiwaniom, nie wniósł istotnego wkładu do dyskusji nt. obszarów metropolitalnych. Poza uszczegółowieniem definicji tego typu jednostek, tj. przedstawieniem ich jako „*zwartych układów przestrzennych składających się z wielkich miast oraz bezpośrednio i funkcjonalnie z nimi powiązanych otaczających terenów, charakteryzujących się wysokim poziomem i dynamiką rozwoju, określonych w planach zagospodarowania przestrzennego województw*” [Projekt ustawy... 2006] nie zaproponowano żadnych istotnych uregulowań.

Jak zaznaczono we wstępie, poruszane w opracowaniu problemy miały zostać rozwiązane w tzw. ustawie metropolitalnej. Wśród założeń do jej projektu [2008] znalazły się zapisy odnośnie do zadań obszarów metropolitalnych (planowanie przestrzenne, zarządzanie transportem zbiorowym i drogami kołowymi), ich delimitacji (urbanistyczna i funkcjonalna przynależność gmin) oraz formy działania (obligatoryjny związek gmin, nie będący kolejnym szczeblem podziału terytorialnego kraju) [Założenia... 2012].

W przedłożonym na posiedzeniu Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu Terytorialnego w 2008 r. projekcie za *obszar metropolitalny* uznano „*teren obejmujący całość lub część danej aglomeracji miejskiej, na którym występuje intensywna zabudowa i duże zagęszczenie ludności, duży przepływ osób i towarów oraz znaczna wymiana usług (...), obejmujący co najmniej jedną metropolię jako centrum tego kompleksu oraz powiązane funkcjonalnie z centrum jego bezpośrednie otoczenie, w postaci jednostek osadniczych różnej wielkości o charakterze miejskim, podmiejskim lub wiejskim, położonych na terenie sąsiadujących lub także kolejnych gmin*” [Art. 6, pkt 1 i 2 projektu *Ustawy o rozwoju miast...* 2008].

Rozważano włączenie do zadań związków metropolitalnych również działania z zakresu ochrony środowiska, zaopatrzenia w energię, gaz i wodę, odprowadzania i unieszkodliwiania ścieków oraz odpadów komunalnych, a także bezpieczeństwa zbiorowego i porządku publicznego, ochrony przeciwpożarowej i zarządzania w warunkach kryzysowych. Projekt przewidywał, że organami zespołu metropolitalnego miały być zgromadzenie delegatów samorządów terytorialnych oraz kolegium wykonawcze, złożone z prezydentów i miast powiatowych i przedstawicieli powiatów. Na skutek braku porozumienia między rządem i samorządami, dokument ten nie został zaakceptowany [Pielesiak 2012a].

Przedstawione tło wyraźnie potwierdza, że delimitacja obszaru metropolitalnego jest w Polsce przedsięwzięciem bardzo złożonym i niejednoznacznym, co wynika zarówno z istnienia wielu podejść do definiowania metropolii czy obszaru metropolitalnego, jak i celów, którym delimitacja ma służyć. Dość powszechnie, zarówno w środowisku naukowym, jak i planistycznym przyjęto traktować obszar metropolitalny jako metropolię (czyli rdzeń w postaci dużego miasta) oraz powiązane z nią, przede wszystkim funkcjonalnie, obszary sąsiadujące. Kryterium odróżniającym obszar metropolitalny od innego typu regionów miejskich jest występowanie funkcji

metropolitalnych – wyspecjalizowanych, egzogenicznych (zasięg oddziaływania ma charakter co najmniej regionalny, a optymalnie krajowy lub ponadnarodowy), wiązanych także z innowacyjnością. Działalności tego rodzaju lokalizują się przede wszystkim w mieście centralnym, czyli w metropolii. Dlatego też, w procesie delimitacji, właściwe jest podejście węzłowe, tzn. potraktowanie rdzenia, jako najważniejszego elementu całego układu. W związku z powyższym, za podstawowe kryterium procesu delimitacji obszaru metropolitalnego, który w przedstawionym ujęciu można potraktować jako obszar funkcjonalny dużego miasta (metropolii), należy przyjąć skalę i charakter powiązań występujących między rdzeniem i jego otoczeniem. W drugim etapie wyznaczania granic powinno się uwzględnić skalę powiązań między pozostałymi jednostkami obszaru metropolitalnego.

Za punkt wyjścia do wytyczenia granic obszaru metropolitalnego należy przyjąć ocenę potencjału społeczno-gospodarczego jednostek terytorialnych otaczających miasto-rdzeń [Bartosiewicz, Pielesiak 2011]. Następująca po tym etapie, służąca pogłębionej delimitacji, analiza powiązań, w opinii autorów powinna być prowadzona wieloszczeblowo, z uwzględnieniem następujących aspektów:

- powiązań transportowych (wynikających zarówno z powiązań bazy materialnej infrastruktury technicznej, jak i powiązań funkcjonalnych w zakresie indywidualnego i zbiorowego transportu osobowego);
- powiązań społeczno-gospodarczych (skala i kierunek dojazdów do pracy, miejsc nauki, miejsc świadczenia usług, jak również powiązania inwestycyjno-kapitałowe);
- powiązań instytucjonalnych (formalna i nieformalna współpraca samorządowa);
- powiązań wynikających z charakteru struktury przestrzennej (użytkowanie ziemi oraz spójność realizowanej polityki przestrzennej);
- powiązań ekologicznych (środowiskowych) – nie należy zapominać, że jednym z elementów obszaru metropolitalnego są także zespoły terenów zielonych (w tym przede wszystkim cennych przyrodniczo), stanowiące zaplecze rekreacyjno-wypoczynkowe dla jego mieszkańców [Bartosiewicz, Pielesiak 2010].

Zaprezentowana metoda jest tylko jedną z wielu możliwych do zastosowania w delimitacji obszaru metropolitalnego. Ukazuje jednocześnie, jak skomplikowana i wymagająca szerokiego podejścia jest to procedura.

Wytypowanie potencjalnego obszaru metropolitalnego nie musi oznaczać zakończenia procedury delimitacji. Od tego momentu istotną wytyczną dalszych analiz jest cel ich wykonywania. W omawianym przypadku, w którym za priorytet przyjmuje się rozwój regionu miejskiego Łodzi, głównym celem delimitacji wydaje się być identyfikacja spójnego terytorialnie obszaru predysponowanego do pełnienia funkcji bieguna wzrostu dla całego województwa. Jednocześnie powinien to być obszar spełniający następujące zasady (według Smętkowskiego 2005):

- Maksymalnej odległości (za wchodzące w skład obszarów metropolitalnych powinny być uznane gminy położone w odległości do 50 km od centrum miasta metropolitalnego). W przypadku tej zasady, poprawniejszym kryterium jest przyjęcie

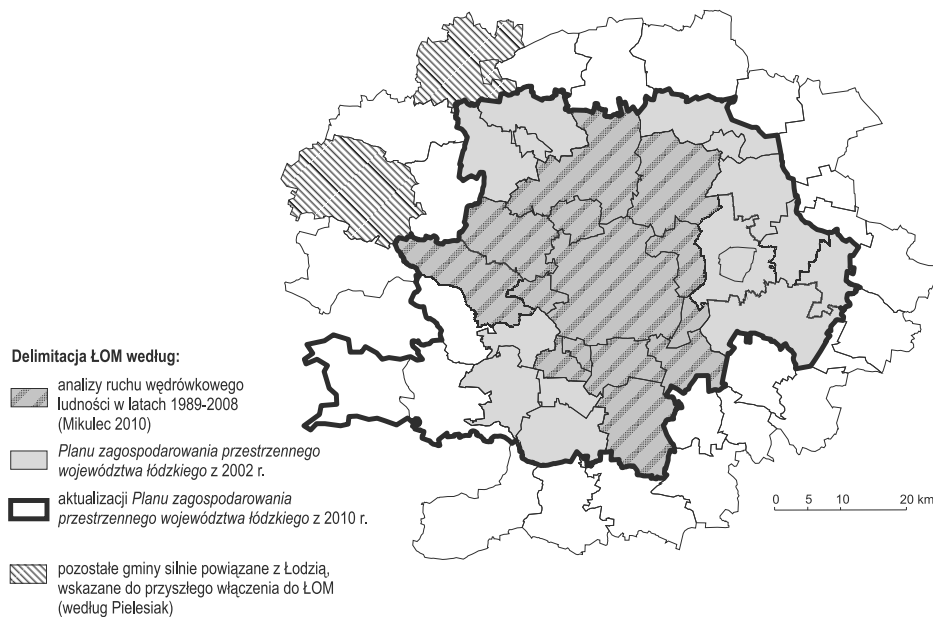
maksymalnego czasu dojazdu do granic miasta metropolitalnego. Biorąc pod uwagę zasięg codziennych migracji wahadłowych, wartość graniczną powinna stanowić w tym przypadku godzina rzeczywistego dojazdu, z uwzględnieniem kongestii w ruchu drogowym [Smętkowski *et al.* 2009].

- Bliskiego sąsiedztwa (włączenie wszystkich gmin bezpośrednio sąsiadujących z miastem metropolitalnym, niezależnie od tego czy spełniają one przyjęte kryteria delimitacji).
- Ciągłości (za wchodzące w skład obszarów metropolitalnych powinny być uznane tylko te gminy, które sąsiadują z ośrodkiem metropolitalnym bezpośrednio lub przez inne gminy wyznaczone w wyniku przyjętych kryteriów).
- Zwartości (do obszaru metropolitalnego powinny zostać włączone również jednostki terytorialne, które nie spełniają przyjętych kryteriów, ale sąsiadują wyłącznie z gminami spełniającymi).

W środowisku naukowym w Polsce, pośród wielu opracowań poświęconych tematyce obszarów metropolitalnych, utarło się traktować zasięg ŁOM jako obszar Łodzi i 27 gmin okalających ją powiatów – zgierskiego, pabianickiego, łódzkiego wschodniego oraz brzezińskiego [m.in. Feltynowski 2009; Jewtuchowicz, Wójcik 2010; Marszał, Pielesiak 2008; Suliborski, Przygodzki 2010, Wolaniuk 1997]. Tak traktowany obszar metropolitalny, w dużym stopniu nawiązujący do granic województwa miejskiego łódzkiego z lat 1975-1998, zajmuje powierzchnię ok. 2,5 tys. km² i jest zamieszkały przez ponad 1,1 mln osób. Nie licząc obszarów metropolitalnych Warszawskiego i Górnośląskiego, pod względem potencjału demograficznego i zajmowanej powierzchni, nie odbiega on istotnie od krajowych jednostek tego typu.

Mimo niedostatku szczegółowych badań, przyjęty przez wymienionych autorów zasięg obszaru metropolitalnego spełnia większość przyjętych w procesie delimitacji kryteriów. Jest to zwarte, silnie powiązane funkcjonalnie terytorium. Biorąc pod uwagę planowane i realizowane inwestycje, ŁOM cechuje się dużą dostępnością transportową w układzie wewnętrznym. Zdecydowaną większość gmin wchodzących w jego skład charakteryzuje wysoki poziom urbanizacji oraz dominujący udział funkcji pozarolniczych. Gminy powiatów sąsiadujących z Łodzią są z nią silnie związane, co ma swoją genezę w XIX-wiecznym procesie uprzemysłowienia omawianego regionu.

W przedstawionych granicach obszar metropolitalny Łodzi został określony w *Planie zagospodarowania województwa łódzkiego z 2002*, *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Łodzi* (2010) i do niedawna – w opracowaniach GUS [Śmiłowska 2008]. W aktualizacji *Planu... z [2010 r.]* zasięg ŁOM został poszerzony o gminy Wodzierady, Łask i Zduńska Wola oraz miasto Zduńska Wola (por. ryc. 1). Pojawiają się również propozycje modyfikacji granic jednostki o miasta Sieradz, Piotrków Trybunalski, miasto i gminę Łęczycę oraz kilka gmin wiejskich. Taka delimitacja jest argumentowana możliwością zwiększenia potencjału społeczno-gospodarczego, lokalizacją inwestycji transportowych, które przyczynią się do silniejszego powiązania tych terenów z miastem centralnym, a także perspek-

Ryc. 1. Wybrane koncepcje delimitacji Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego

Źródło: Opracowanie własne.

tywicznym rozwojem obszaru, który powinien być traktowany jako metropolitalny. Znacznie mniejszym zasięgiem przestrzennym cechowała się z kolei delimitacja Mikulca (2010), oparta wyłącznie na analizie ruchu wędrowkowego ludności.

Otwartą kwestią pozostaje pytanie, czy decyzja o przyjęciu tak szerokich granic ŁOM jest słuszna. Sieradz, Zduńska Wola czy Piotrków Trybunalski to jedne z ważniejszych ośrodków regionalnych województwa, pełniące istotne, zróżnicowane funkcje dla swoich zapleczy. Sieradz i Zduńska Wola to najważniejsze miasta w zachodniej i południowo-zachodniej części regionu. Podobno rolę, wraz z regionami miejskimi Bełchatowa i Radomska, odgrywa na południu Piotrków Trybunalski. Związki wymienionych obszarów z Łodzią są oczywiście silne, ale przez odległość od centrum Łodzi, przekraczającą 40 km (nawet przy budowie planowanych dróg ekspresowych i autostrad czas przejazdu nie spadnie poniżej 1 h), siła powiązań funkcjonalnych jest zdecydowanie mniejsza. Podobna sytuacja, ale na mniejszą skalę ma miejsce w przypadku Łęczycy, która mimo niewielkiej populacji, jest ważnym ośrodkiem usługowym dla rolniczego zaplecza północnej części województwa.

Przytoczone argumenty nie oznaczają oczywiście, że perspektywicznie wymienione obszary nie będą stanowiły o potencjale ŁOM (i taki zapis również może się znaleźć w końcowej wersji delimitacji), zwłaszcza w przypadku, gdyby pozostałe obszary metropolitalne kraju zostały zdelimitowane właśnie w wariantcie maksymalistycznym. Obecnie rozważane wyznaczanie granic, które *de facto* służy wskazaniu realnego zasięgu obszaru metropolitalnego, powinno ograniczyć się jednak do

terenu zdecydowanie mniejszego. Nie jest problemem przyszłościowe powiększanie zasięgu ŁOM, jeżeli oczywiście zdiagnozowane zostaną zjawiska argumentujące taką decyzję. Znacznie trudniejsza, będzie w przyszłości weryfikacja decyzji, które w tym przypadku mają wymiar strategiczny (stanowią część podstawowego dokumentu planistycznego na szczeblu regionalnym) w kierunku przeciwnym, tzn. ograniczenie zasięgu obszaru metropolitalnego.

W świetle analiz, których wyniki przedstawiono w poprzedzających pracach niniejszego tomu, spośród wymienionych jednostek terytorialnych pretendujących do włączenia w granice ŁOM, na szczególną uwagę zasługują gminy – miejska i wiejska Łęczycza, a w mniejszym stopniu także Łask i prawdopodobnie Zduńska Wola. Badania zrealizowane w ramach prezentowanego projektu, mimo że tylko częściowo objęły wymienione jednostki, wyraźnie wskazują na ich silne relacje z Łodzią. Dlatego też, wskazana jest kontynuacja analiz powiązań gmin powiatów łęczyckiego, łaskiego i zduńskowolskiego z metropolitalnym rdzeniem.

2. Instytucjonalizacja Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego

W dyskusjach o formalnych aspektach metropolizacji przyjęło się, że istnieją dwie główne drogi instytucjonalizacji obszarów metropolitalnych. Pierwsza z nich, obligatoryjna, regulowana odrębnymi przepisami prawnymi określającymi tryb, sposób organizacji i finansowania oraz zakres ich kompetencji, narzuca obowiązek współpracy samorządów na danych obszarze. Druga ma charakter fakultatywny tzn. samorządy same decydują o przystąpieniu lub nie do zinstytucjonalizowanego obszaru metropolitalnego. W tym przypadku nie musi on być uregulowany prawnie, gdyż pewne możliwości w zakresie porozumień jednostek samorządu terytorialnego już istnieją w polskim prawodawstwie, jednak wydaje się, że odpowiednie odrębne ustawodawstwo (np. stworzone na wzór związku obligatoryjnego) w dużym stopniu mogłoby wpłynąć na powodzenie takiej inicjatywy.

Autorom niniejszego tomu bliższa jest druga z wymienionych dróg. Instytucjonalizacja obszaru metropolitalnego, nawet doskonale zdelimitowanego, nie zakończy się sukcesem, jeżeli władze samorządowe szczebla lokalnego nie wykażą się gotowością do kooperacji – nie tylko z administracją rządową czy samorządową wyższych szczebli, ale przede wszystkim między sobą. Przez skupienie potencjału demograficzno-społecznego i gospodarczego, współpraca zwiększa korzyści skali. Dzięki niej zmniejsza się także ryzyko konfliktów, sprawniej przezwycięża bariery rozwojowe, łączy atuty różnych jednostek terytorialnych, dzięki synergii przenosi zjawiska pozytywne między poszczególnymi elementami terytorium oraz zwiększa szanse rozwojowe – zarówno pojedynczych obszarów, jak i całego regionu [Kozłowski, Marszał 2010a i 2010b].

Oczywiste jest to, że zasięg wykrystalizowanych obszarów współpracy, w szczególności zawiązanych w wyniku inicjatyw oddolnych, powinien stanowić jedno z kluczowych kryteriów delimitacji zinstytucjonalizowanych obszarów metropolitalnych. Wspólna koordynacja działań przez jednostki terytorialne, które są już powiązane udaną współpracą, może zdecydowanie zwiększyć efektywność instytucjonalizacji: dzięki dobrej praktyce dotychczas wypracowanych kompromisów i procedur, mogącej mieć zastosowanie w przyszłym zarządzaniu obszarem metropolitalnym, ale też jako pozytywny przykład i „zachęta” dla dotychczas niezrzeszonych wspólnot samorządowych.

W Polsce, jak już wspomniano, nie ma obecnie regulacji prawnych, które jednoznacznie odnoszą się do instytucjonalizacji obszarów metropolitalnych, co nie znaczy, że nie istnieją żadne możliwości, aby taką współpracę nawiązać.

Zgodnie z obowiązującym w kraju ustawodawstwem, wszystkie typy jednostek samorządu terytorialnego – a więc gminy, powiaty i województwo samorządowe, w celu realizacji powierzonych im zadań mogą zawierać horyzontalne i wertykalne porozumienia samorządowe. Ze względu na to, że gminy w nowym kształcie powołano do istnienia w 1990 r., a powiaty i województwa – w 1999 r., dopiero od tych lat rozpoczęło się formalne nawiązywanie współpracy między poszczególnymi podmiotami w ramach różnorodnych stowarzyszeń i związków oraz przystępowania do porozumień międzygminnych [Pielesiak 2012a]. Z badań wynika, że dotychczasowa współpraca międzygminna w obrębie krajowych obszarów metropolitalnych w znacznym stopniu cechowała się przypadkowością, przejawiającą się w dużym zróżnicowaniu form współpracy, nieciągłości przestrzennej (dominowała kooperacja bilateralna), braku regularności działań oraz doraźnym i cząstkowym charakterze [Drzazga 2010].

Powyższe stwierdzenie z biegiem czasu przestaje być aktualne, czego dowodzą oddolne inicjatywy na rzecz instytucjonalizacji obszarów metropolitalnych, tak potrzebnej do sprawnego funkcjonowania wielkich miast i ich zapleczy. Samorządy metropolii i gmin ich zapleczy, dostrzegając potrzebę wspólnego działania, zaczęły samodzielnie łączyć się w stowarzyszenia na rzecz wspólnego kształtowania obszarów metropolitalnych. Różnego rodzaju formy zrzeszania się gmin regionów wielkomiejskich funkcjonują w Polsce od kilku lat (por. tab. 1), niekiedy nawet z pewnymi sukcesami (głównie w zakresie wspólnej organizacji transportu zbiorowego). Niestety brak wspomnianych przepisów prawnych, umożliwiających zastosowanie konkretnych instrumentów, a także potrzeba każdorazowego podejmowania decyzji przez poszczególne władze gminne, w dużym stopniu ograniczają możliwości sprawnego funkcjonowania takich organów. Bywa również, że nie wszystkie gminy są zainteresowane uczestnictwem w stowarzyszeniach metropolitalnych, co również ogranicza skuteczność działań.

Obok zinstytucjonalizowanych form współpracy w obszarach metropolitalnych w Polsce istnieją również inicjatywy mniej sformalizowane, w postaci wielostronnych porozumień lub deklaracji o przystąpieniu do gremium zrzeszającego podmioty z obszaru metropolitalnego. W ramach stowarzyszeń i porozumień metropolitalnych, w różnej skali przestrzennej (tj. dla wybranych lub wszystkich członków) realizowane

Tabela 1

Formy oddolnej instytucjonalizacji obszarów metropolitalnych w Polsce
– stan na 2012

Nazwa	Uwagi
Agencja Rozwoju Aglomeracji Wrocławskiej (spółka S. A.)	30 gmin członkowskich
Deklaracja o utworzeniu Rady Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego	53 sygnatariuszy
Górnśląski Związek Metropolitalny (związek międzygminny)	14 miast członkowskich
Porozumienie Partnerskie Białostockiego Obszaru Metropolitalnego	sygnatariusze: marszałek województwa podlaskiego, prezydent Białegostoku oraz starosta białostocki
Porozumienie Partnerskie Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Metropolitalnego	sygnatariusze: prezydenci oraz starostowie bydgoscy i toruńscy, marszałek województwa; w 2008 r. poszerzone o 17 gmin
Porozumienie Partnerskie Rzeszowskiego Obszaru Metropolitalnego	-
Porozumienie w sprawie Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego	strony porozumienia: marszałek województwa, prezydent Lublina oraz starostowie: lubartowski, lubelski, świdnicki, łęczyński
Stowarzyszenie Gdański Obszar Metropolitalny	35 członków (gminy i powiaty)
Stowarzyszenie Metropolia Poznań	21 gmin i 1 powiat członkowski
Stowarzyszenie Metropolia Warszawa	14 gmin zrzeszonych, 9 gmin kandydujących
Stowarzyszenie Szczecińskiego Obszaru Metropolitalnego	zrzesza 12 gmin, 1 powiat ziemski, województwo marszałkowskie

Inytucjonalizacja silniej sformalizowana

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: www.aglomeracja.poznan.pl, www.metropolia.warszawa.pl; www.gzm.org.pl; www.som.szczecin.pl; www.gdansk.pl; www.araw.pl; oraz Adamowicz [2012].

są dodatkowo porozumienia i programy na rzecz integracji transportu zbiorowego, gospodarki wodno-ściekowej, gospodarki odpadami, czy też promocji.

Na tle największych miast kraju, ŁOM wyróżnia się negatywnie – brakiem jakiegokolwiek formalnego stowarzyszenia metropolitalnego, lub innego, szerszego porozumienia w przedmiotowym zakresie.

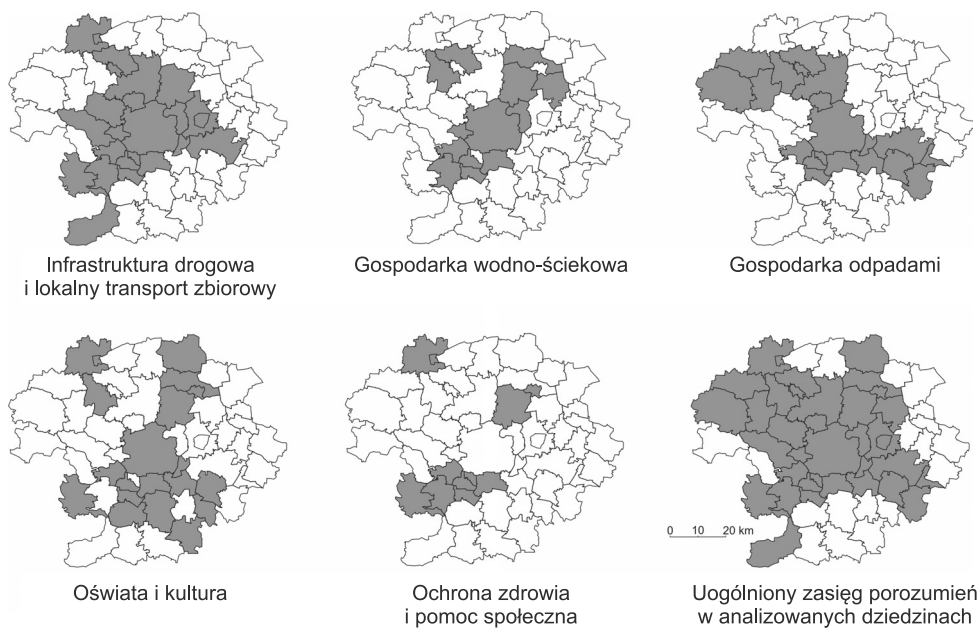
W ubiegłych latach zainicjowano co prawda pewne działania, takie jak próba zintegrowania środowiska naukowego wokół „łódzkiej kwestii metropolitalnej”, czy spotkanie przedstawicieli samorządów lokalnych – łódzkiego i gmin regionu, zwieńczone podpisaniem dokumentu o woli przyszłej współpracy, ale nie miały one dotychczas większego wpływu na realną instytucjonalizację ŁOM.

Argumentem na rzecz oficjalnego powołania obszaru metropolitalnego Łodzi może być zakres rzeczowy i przestrzenny dotychczasowej współpracy władz lokalnych na badanym obszarze. Wyraźnie dostrzega się, że samorządy chcą kooperować; z biegiem lat współpraca jest coraz bardziej rozwijana, zarówno w aspekcie zadań, których realizacji służy, jak i terytoriów, które obejmuje.

W ostatnim dwunastu latach, w formalnych granicach ŁOM, najczęściej zawierano porozumienia wertykalne między powiatami i leżącymi w ich obrębie gminami, przy czym w przeważającej części dotyczyły one przekazywania przez powiaty zadań związanych z zarządzaniem, utrzymaniem i budową dróg kołowych, często też zawierano porozumienia dotyczące edukacji, kultury i kultury fizycznej. Bardziej istotną kwestią w analizowanym temacie jest jednak współpraca horyzontalna na szczeblu gminnym.

O ile w latach 1991, 1993, 2000, 2002 i 2003 w ścisłym ŁOM doszło do zawarcia tylko kilkunastu porozumień, o tyle od 2004 r. do połowy 2012 r. liczba ta przekroczyła 100, przy czym, w przeciwieństwie do okresu początkowego, umowy były zawierane corocznie. Gminy ościenne ŁOM początkowo kooperowały znacznie rzadziej, jednak w ostatnich dwóch latach udział zawieranych przez nie porozumień w stosunku do ogółu wzrósł do ok. 40%.

Głównymi sferami porozumień gmin regionu miejskiego Łodzi był przede wszystkim lokalny transport zbiorowy, a w mniejszym stopniu także gospodarka wodno-ście-

Ryc. 2. Główne sfery oficjalnych porozumień międzygminnych w regionie miejskim Łodzi w latach 1991-2012

Źródło: Opracowanie na podstawie Dzienników Urzędowych Województwa Łódzkiego.

Tabela 2

**Związki i stowarzyszenia gmin oraz powiatów na terenie ŁOM
– stan na 2012 r.**

Nazwa	Cele i zadania
Stowarzyszenie Powiatów i Gmin Dorzecza Rzeki Bzury	wspieranie idei samorządności, ochrona wspólnych interesów oraz współdziałanie na rzecz rozwoju gospodarczego i kulturowego
Stowarzyszenie Związków Gmin i Powiatów Regionu Łódzkiego	wspieranie idei samorządu terytorialnego, ochrona wspólnych interesów jednostek samorządu terytorialnego, reprezentowanie gmin i powiatów we wspólnych sprawach na forum ogólnopolskim i międzynarodowym, rozwój przedsiębiorczości i innowacyjności, wspieranie więzi lokalnych i wymiana doświadczeń między jednostkami samorządu terytorialnego, promocja gmin i powiatów regionu łódzkiego, zwiększenie zatrudnienia i aktywizacja zawodowa mieszkańców
Związek Gmin Wiejskich RP	rozwój demokracji lokalnej, stworzenie warunków do lokalnego rozwoju gospodarczego, integracja gmin i rozwój samorządności lokalnej
Związek Gmin Wiejskich Województwa Łódzkiego	wspieranie idei samorządu terytorialnego; obrona wspólnych interesów; artykułowanie specyficznych potrzeb i uwarunkowań; występowanie o uznanie oraz uzyskanie wpływu na tworzenie prawa i decyzje w regionie w dziedzinach będących żywotnym interesem gmin wiejskich; dążenie do rozwoju społeczno-gospodarczego przez bardziej efektywne wykorzystanie dostępnych funduszy europejskich
Międzywojewódzki Komunalny Związek Gmin ds. Gazyfikacji	budowa gazociągu, obsługa i eksploatacja urządzeń sieci gazowniczej, pozyskiwanie środków finansowych na rzecz budowy gazociągu, reprezentowanie gmin wobec administracji rządowej w zakresie działania związku
Stowarzyszenie jednostek samorządu terytorialnego na rzecz budowy dróg ekspresowych S-8 (przez Sieradz – Łódź) i S-14	wspieranie idei samorządu terytorialnego oraz obrona wspólnych interesów; inicjowanie, propagowanie, przygotowanie i realizacja wspólnych przedsięwzięć służących rozwojowi współpracy samorządów na rzecz budowy dróg ekspresowych S-8 (z przebiegiem przez Sieradz–Łódź) i S-14; koordynowanie i wspieranie współpracy na rzecz budowy dróg ekspresowych S-8 i S-14; realizacja innych przedsięwzięć promujących budowę dróg ekspresowych S-8
Związek Komunalny Gmin	gospodarka odpadami, zaopatrzenie w wodę, obsługa eksploatacyjna urządzeń wodociągowych
Związek Komunalny Gmin Nadpilicznych z siedzibą w Tomaszowie Maz.	ochrona środowiska (ochrona Zalewu Sulejowskiego i rzeki Pilicy, edukacja ekologiczna), promocja turystyczna, kulturalna i gospodarcza
Związek Komunalny Gmin z siedzibą w Kleszczowie	ochrona środowiska, zapobieganie degradacji i dewastacji środowiska wywołanej rozwojem przemysłu, edukacja ekologiczna, gospodarka wodna i zaopatrzenie w wodę, promocja turystyki, ograniczenie bezrobocia, szkolenia, utrzymanie czystości i porządku
Związek Międzygminny BZURA	zaspokojenie potrzeb publicznych i interesów mieszkańców w zakresie rozwiązywania problemów związanych z gospodarowaniem odpadami komunalnymi

Nazwa	Cele i zadania
Związek Międzygminny „Razem” z siedzibą w Łowiczu	konserwacja i bieżące utrzymanie urządzeń zbiorowego zaopatrzenia w wodę, kanalizacji, usuwania i oczyszczania ścieków komunalnych oraz unieszkodliwiania odpadów komunalnych, rozwój infrastruktury gminnych dróg, gazyfikacja, elektryfikacja, promocja gospodarcza, kulturalna i turystyczna, inicjatywy na rzecz ochrony środowiska, zachowania tradycji i dziedzictwa kulturowego, edukacja publiczna
Związek Gmin Nadnerzańskich	propagowanie inwestycji wodociągowo-kanalizacyjnych; promocja terenów nad Nerem jako miejsc aktywnego spędzania czasu; ochrona wód rzeki Ner; zapobieganie powodziom
LGD CENTRUM	pobudzenie aktywności społeczności lokalnej; pozyskiwanie partnerów i źródeł finansowania; udzielanie wsparcia w zakresie przygotowania projektów i pozyskiwania środków na ich realizację, w tym z programów pomocowych; rozwój produktów regionalnych, turystyki, przedsiębiorczości, zasobów ludzkich, społeczeństwa obywatelskiego i informacyjnego, poprawa estetyki miejscowości i bezpieczeństwa mieszkańców; aktywizacja gospodarcza i zawodowa, edukacja estetyczno-artystyczna mieszkańców; przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu i cyfrowemu, przeciwdziałanie patologiom społecznym, propagowanie zdrowego trybu życia oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego
LGD POLCENTRUM	działanie na rzecz rozwoju obszarów wiejskich z uwzględnieniem ochrony oraz promocji środowiska naturalnego, krajobrazu i zasobów historyczno-kulturowych, rozwój turystyki, popularyzacja i rozwój produkcji wyrobów regionalnych
LGD PODDĘBICE I ZADZIM – KRAINA BEZ BARIER	podnoszenie atrakcyjności obszaru przez wykorzystanie walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych; podnoszenie jakości życia osób niepełnosprawnych i społeczności lokalnej; rozwój przedsiębiorczości
LGD PRYM	zrównoważony rozwój, rozwój turystyki i rekreacji na podstawie uwarunkowań przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego; promocja obszarów wiejskich; mobilizowanie ludności do wzięcia aktywnego udziału w procesie rozwoju obszarów wiejskich; upowszechnianie i wymiana informacji o inicjatywach związanych z aktywnością ludności na obszarach wiejskich
LGD STER	podniesienie poziomu czystości środowiska i harmonii krajobrazu, wzrost satysfakcji z zamieszkania na obszarze partnerstwa, rozwój wielofunkcyjny obszaru partnerstwa
LGD MROGA	aktywizacja mieszkańców do wspólnego działania na rzecz rozwoju i wdrażania innowacyjnych form rozwoju oraz inicjowanie i podejmowanie innych działań na rzecz rozwoju lokalnego; przeciwdziałanie zjawisku marginalizacji
LGD DOLINA RZEKI GRABI	poprawa konkurencyjności rolnictwa i leśnictwa przez wspieranie restrukturyzacji, rozwoju i innowacji, poprawa stanu środowiska naturalnego i terenów wiejskich przez wspieranie gospodarowania gruntami, poprawa jakości życia na obszarach wiejskich oraz popieranie różnicowania działalności gospodarczej

Nazwa	Cele i zadania
LGD GNIAZDO	zrównoważony rozwoju obszarów wiejskich; aktywizacja ludności wiejskiej; rozwój turystyki; ochrona i promocja środowiska naturalnego, krajobrazu i zasobów historyczno-kulturowych; popularyzacja i rozwój produkcji wyrobów regionalnych; wspieranie rozwoju edukacji, przedsiębiorczości oraz inicjatyw lokalnych, rozwój społeczeństwa obywatelskiego i aktywności społecznej obywateli, promocja zatrudnienia i aktywizacja zawodowa, upowszechnianie kultury fizycznej i sportu
LGD TRADYCJA KULTURA ROZWÓJ	pobudzenie aktywności społeczności lokalnych; upowszechnianie i wymiana informacji o inicjatywach związanych z aktywizacją ludności na obszarach wiejskich; promocja obszarów wiejskich położonych w obszarze działania LGD, realizacja i wspieranie działań na rzecz realizacji PROW; rozwój edukacji; udzielanie wsparcia mieszkańcom w zakresie przygotowania projektów i pozyskiwania środków na ich realizację, w tym z programów pomocowych
LGD „BUDUJ RAZEM”	realizacja i wspieranie działań na rzecz realizacji PROW; promocja; mobilizowanie ludności do wzięcia aktywnego udziału w procesie rozwoju obszarów wiejskich; upowszechnianie i wymiana informacji o inicjatywach związanych z aktywizacją ludności na obszarach wiejskich; rozwój edukacji; poprawa konkurencyjności rolnictwa i leśnictwa przez wspieranie restrukturyzacji, rozwoju i innowacji; poprawa stanu środowiska naturalnego i terenów wiejskich przez wspieranie gospodarowania gruntami; poprawa jakości życia na obszarach wiejskich oraz popieranie różnicowania działalności gospodarczej; wsparcie i rozwój ekonomii społecznej; rozwój działalności kulturalnej; rozwój nowych technologii

Źródło: Opracowanie na podst. danych MSWiA oraz urzędów gmin.

kowa, gospodarka odpadami, edukacja, zwłaszcza na poziomie przedszkolnym oraz ochrona zdrowia i opieka społeczna. Poza wymienionymi, pojedyncze porozumienia dotyczyły realizacji programów rozwojowych, opieki nad grobami i cmentarzami oraz zagospodarowania przestrzennego. Do współpracy międzygminnej najczęściej dochodziło w centralnej i południowo-zachodniej części ŁOM (Łódź i gminy ościenne – Nowosolna, Andrespol, Stryków, Rzgów, Konstantynów Łódzki, miasto i gmina Zgierz, Ksawerów, gmina Pabianice, a także miasto Pabianice i gmina Dobroń) [Pielesiak 2012b]. Wśród gmin otaczających obszar metropolitalny tylko Łask wykazuje dość silne z nim powiązania na bazie współpracy komunalnej. Pozostałe jednostki pierścienia wokół ŁOM kooperują jedynie ze sobą, lub z dalej położonymi gminami (por. ryc. 2).

Poza zawieraniem porozumień międzygminnych, jednostki terytorialne badanego obszaru były członkami ponad 20 stowarzyszeń i związków samorządowych (por. ryc. 3 – wkładka, s. 16 i tab. 2). Z nielicznymi wyjątkami, organizacje te nie wykraczają swoim zasięgiem poza granice woj. łódzkiego, choć często w deklaracjach statutowych zasięg przestrzenny jest określany jako krajowy. Spośród badanych gmin ponadprzeciętną skłonność do kooperacji w formie członkostwa w różnego typu związkach i stowarzy-

szeniach wykazały gminy: Aleksandrów Łódzki, miejska i wiejska gmina Głowno, Stryków, Dobroń, Góra św. Małgorzaty, Domaniewice, Poddębice, Wartkowice oraz Łódź.

Wśród zróżnicowanych zadań i celów organizacji zrzeszających gminy regionu miejskiego Łodzi, Lokalne Grupy Działania silniej akcentowały priorytety natury społecznej, duża część organizacji opierała się na kooperacji w zakresie utrzymania i rozbudowy infrastruktury technicznej, a także rozwoju turystyki i promocji gmin w innych dziedzinach (por. tab. 2)

Oprócz wymienionych związków, warto zwrócić uwagę na działające w woj. łódzkim od 2003 r. jednostki terytorialne, tzw. podregiony, powołane w celu zwiększenia absorpcji środków strukturalnych UE. Ich delimitacja opierała się na kryteriach przestrzenno-funkcjonalnych i związkach historycznych [Pielesiak 2012a]. Warto odnotować, że jeden z nich – Podregion Centralny swym zasięgiem całkowicie pokrywa się z granicami ŁOM w kształcie z 2002 r. Pozostałe gminy badanego obszaru włączono do podregionów: Północnego (powiaty: łęczycki, łowicki, skierniewicki), Wschodniego (tomaszowski, piotrkowski, bełchatowski) oraz Zachodniego (łaski, poddębicki), utrwalając tym samym pierwotną delimitację obszaru metropolitalnego Łodzi.

3. Synteza

Delimitacja ŁOM, rozumianego jako Łódź i 31 gmin sąsiadujących powiatów, jest zbliżona do optymalnej. Przemawiają za tym zaprezentowane w poprzedzających opracowaniach niniejszego tomu wyniki badań. Powiązania jednostek terytorialnych położonych w dalszej odległości od Łodzi znacznie odbiegają swoją siłą od zidentyfikowanych w ramach obszaru metropolitalnego. Na obecnym etapie można rozważyć korektę granic przyłączającą miasto i gminę wiejską Łęczyca oraz gminę Poddębice (por. ryc. 1), ale – odłączającą (ewentualnie) pojedyncze, peryferyjnie zlokalizowane południowe i wschodnie gminy wiejskie formalnie wyznaczonego obszaru metropolitalnego Łodzi.

Zdefiniowana powyżej jednostka, cechując się wyraźną spójnością terytorialną, stanowi odpowiednią podstawę do podejmowania niezbędnych kroków do jej instytucjonalizacji. Pozostaje pytanie, czy w obecnej sytuacji, w której do tej pory nie podjęto żadnych istotnych kroków w tym kierunku, warto coś jeszcze w przedmiotowej kwestii zrobić, a jeśli tak, co dokładnie? Odpowiedź na pierwsze pytanie jest oczywista – warto. Jest to działalnie pożądane dla ładu przestrzennego, gdyż może doprowadzić do lepszej koordynacji lokalnych polityk przestrzennych. Biorąc zaś pod uwagę wymierne korzyści dla gmin, instytucjonalizacja ŁOM może usprawnić absorpcję środków finansowych (według zapowiedzi płynących z Unii Europejskiej w nowym okresie programowania na lata 2014-2020 fundusze w ramach polityki miejskiej będą nastawione na finansowanie przedsięwzięć w zinstytucjonalizowanych aglomeracjach lub obszarach metropolitalnych), zwiększyć efektywność inwestycji infrastrukturalnych

(np. przez optymalizację lokalizacji dużych przedsięwzięć) oraz innych działań, dla których liczą się korzyści skali (np. koordynacja gospodarki odpadami w ramach ustawy wchodzącej w życie w połowie 2013 r.).

Kluczową kwestią w osiągnięciu wymienionych efektów jest organizacja dialogu między władzami samorządowymi szczebla wojewódzkiego, lokalnego (wśród których naturalnym liderem jest samorząd łódzki) oraz innymi zainteresowanymi stronami, w szczególności środowiskiem naukowym, podejmującym badania nad regionem miejskim Łodzi. Problematiczną kwestią jest ożywienie dyskusji nt. instytucjonalizacji ŁOM w warunkach słabego nią zainteresowania ze strony części władz, co potwierdza chociażby frekwencja na zorganizowanym w bieżącym roku przez Łódzkie Towarzystwo Naukowe seminarium nt. szans i zagrożeń dla łódzkiej metropolii. W tym miejscu wskazana jest większa aktywność władz regionalnych oraz środowiska naukowego, mogących działać w charakterze mediatorów między stronami reprezentującymi sprzeczne poglądy na temat instytucjonalizacji oraz propagować dobre praktyki innych związków metropolitalnych.

Jednym z zagadnień, które zdecydowanie wymaga sprecyzowania, jest zakres zadań, jakie miałyby stać się dziedziną zinstytucjonalizowanego ŁOM. Z rozmów z przedstawicielami władz samorządowych można wnioskować, że pozytywne efekty może przynieść maksymalizacja zarówno zadań, jak przestrzennego zasięgu obszaru metropolitalnego. Jednocześnie respondenci nie dostrzegali bezwzględnej potrzeby zapewnienia terytorialnej zwartości tego typu jednostki. Autorzy opracowań zamieszczonych w niniejszym tomie mają w wymienionych kwestiach odmienne zdanie. Uważają, że warto najpierw skupić się na kilku kluczowych kwestiach (np. infrastruktura techniczna i społeczna o znaczeniu ponadlokalnym) i względnie małym obszarze, pozostawiając możliwość poszerzania rzeczowego i terytorialnego zakresu współpracy z biegiem czasu. Pewnego rodzaju konsensusem między opiniami autorów i samorządowców propagujących wariant maksymalizacyjny, jest dwustopniowa formalizacja współpracy. Poziom pierwszy – ścisłej metropolitalnej kooperacji, mógłby przybrać formę związku, stowarzyszenia lub spółki zajmującej się kilkoma kluczowymi kwestiami (np. infrastruktura techniczna i społeczna, planowanie przestrzenne) na małym, zwartym terytorialnie obszarze (w tym przypadku Łódź oraz gminy sąsiadujące powiatów). Pozostałe kwestie – np. promocji, mogłyby stać się domeną stowarzyszenia gmin objętych ŁOM oraz pozostałych zainteresowanych jednostek terytorialnych, nawet znacznie oddalonych od Łodzi (drugi poziom współpracy).

Literatura

Adamowicz P., 2012, *Metropolie regionami kapitału i wiedzy*, dokument elektroniczny opublikowany na portalu Unii Metropolii Polskich (<http://www.selfgov.gov.pl/materiały/pdf/metropolie-reg-kapital-wiedza.pdf>, dostęp z dnia 01.09.2012).

- Bartosiewicz B., Pielesiak I., 2010, *Spójność obszaru metropolitalnego – koncepcja badawcza*, [w:] *Obszary metropolitalne we współczesnym środowisku geograficznym*, S. Liszewski (red.), Nowa Era, Łódź, s. 69-77.
- Bartosiewicz B., Pielesiak I., 2011, *Uwagi do propozycji delimitacji Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego (w ramach zmian w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego)*. Ekspertyza przygotowana dla biura Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego, maszynopis.
- Dzienniki Urzędowe Województwa Łódzkiego z lat 1991-2012*, Urząd Wojewódzki w Łodzi, Łódź.
- Drzazga D., 2010, *Zarządzanie w obszarach metropolitalnych. Procesy – struktury organizacyjne – instrumenty*. „Biblioteka Wiadomości Statystycznych”, t. 63, s. 229-241.
- Feltynowski M., 2009, *Dostępność komunikacyjna jako element rozwoju gmin wiejskich Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego*. „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich”, nr 6, s. 197-207.
- Jewtuchowicz A., Wóciak M. (red.), 2010, *Łódzka metropolia. Problemy integracji gospodarczej*. Wyd. Biblioteka, Łódź.
- Kaczmarek T., 2011, *Proces budowy strategii rozwoju aglomeracji poznańskiej. Metropolia Poznań 2020*, [w:] *Strategiczne zarządzanie miastem w teorii i praktyce Urzędu Miasta Poznania*, B. Kożuch, C. Kochalski (red.). Monografie i Studia Instytutu Spraw Publicznych UJ w Krakowie, nr 7, Poznań, s. 81-94.
- Koncepcja polityki przestrzennego zagospodarowania kraju*, 2001, Załącznik do obwieszczenia Prezesa Rady Ministrów z 26 lipca 2001 r., Monitor Polski Nr 26, poz. 432, s. 544-548.
- Kozłowski S. J., Marszał T., 2010a, *Metropolitan Areas in Poland – Context of Territorial Cohesion and Co-operation between Communes*, [w:] *Urban Management and Territorial Organisation. The Case of Polish and Ukrainian Big Cities at the Beginning of XXI Century*, M. Habrel, T. Marszał (red.). Wyd. UŁ, Łódź, s. 79-88.
- Kozłowski S. J., Marszał T., 2010b, *Obszary metropolitalne w Polsce – kontekst spójności terytorialnej i współpracy międzygminnej*. „Biblioteka Wiadomości Statystycznych”, t. 63, s. 127-129.
- Liszewski S., 2010, *Metropolia jako przedmiot badań naukowych i obszar dynamicznych przemian przestrzennych oraz społeczno-gospodarczych*. „Biblioteka Wiadomości Statystycznych” t. 63, s. 27-41.
- Liszewski S., 2010a, *Od Łódzkiego Zespołu Miejskiego po Łódzki Obszar Metropolitalny*, [w:] *Obszary metropolitalne we współczesnym środowisku geograficznym*, S. Liszewski (red.). T. I, Nowa Era, Łódź, s. 53-66.
- Marszał T., Pielesiak I., 2008, *Spójność obszaru metropolitalnego w świetle powiązań infrastrukturalnych (przykład Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego)*, [w:] *Rola polskich aglomeracji wobec wyzwań Strategii Lizbońskiej*, T. Marszał, (red.). Studia KPZK PAN, t. CXX, Warszawa, s. 180-196.
- Mikulec A., 2010, *Próba delimitacji obszaru metropolitalnego Łodzi na podstawie ruchu wędrownego ludności w latach 1989-2008*, [w:] *Procesy metropolizacyjne w teorii naukowej i praktyce*, C. Domański, T. Śmiłowska (red.). Biblioteka Wiadomości Statystycznych, t. 63, Warszawa 2010, s. 102-119.

- Mikuła Ł., 2010, *Metropolia a region – problemy ustrojowe i polityczne.* „Acta Universitatis Lodzianensis, Folia Oeconomica” z. 245, s. 49-64.
- Pielesiak I., 2007, *Metropolitan Areas in Poland (the Chosen Aspects)*, [w:] *Metropolises and Metropolitan Areas. Structures, Functions and Role*, T. Marszał, W. Zmitrowicz (red.). Studia Regionalia KPZK PAN, t. 20, s. 33-46.
- Pielesiak I., 2012a, *Spójność terytorialna Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego w świetle powiązań infrastrukturalnych*. Praca doktorska, Wydział Nauk Geograficznych, UŁ, Łódź.
- Pielesiak I., 2012b, *Spójność terytorialna Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego w świetle powiązań infrastrukturalnych*. Aneks do pracy doktorskiej, Wydział Nauk Geograficznych, UŁ, Łódź.
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego*, 2002, Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi, Zarząd Województwa Łódzkiego, Łódź.
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa łódzkiego. Aktualizacja*, 2010, Zarząd Województwa Łódzkiego, Biuro Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego, Łódź.
- Projekt ustawy o planowaniu przestrzennym z 8 sierpnia 2006 r.*, (http://www.izbaurbanistow.pl/aktualizacja/data/pliki/321_projekt_ustawy_o_planowaniu_przestrzennym.pdf; dostęp z 31.08.2012).
- Projekt Ustawy o rozwoju miast i obszarach metropolitalnych przedłożony na posiedzeniu Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu Terytorialnego 28 maja 2008 r.* (http://www.mswia.gov.pl/porta1/pl/2/5641/Trzeci_decydujacy_krok_na_rzecz_samorzadu_terytorialnego_uroczyste_posiedzenie.html; dostęp z dnia 31.08.2012).
- Smętkowski M., 2005, *Delimitacja obszarów metropolitalnych w Polsce – nowe spojrzenie*. Maszynopis, RSCC.
- Smętkowski M., Jałowiecki B., Gorzelak G., 2009, *Diagnoza problemów rozwoju obszarów metropolitalnych i rekomendacja delimitacji obszarów metropolitalnych w Polsce.* „Raporty i Analizy EUROREG” nr 1.
- Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Łodzi*, 2010, Załącznik nr 1 do uchwały nr XCIX/1826/10 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 27 października 2010 r.
- Suliborski A., Przygodzki Z. (red.), 2010, *Łódzka metropolia. Problemy integracji społecznej i przestrzennej*. Wyd. Biblioteka, Łódź.
- Śmiłowska T. (red.), 2008, *Próba delimitacji obszaru metropolitalnego Łodzi na podstawie ruchu wędrownego ludności w latach 1989-2007*. Urząd Statystyczny w Łodzi, Łódź.
- Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*, tekst jednolity – Dz.U. z 2003 r., Nr 80, poz. 717 z późn. zmian.
- Wolaniuk A. 1997, *Funkcje metropolitalne Łodzi i ich rola w kształtowaniu przestrzeni*. ŁTN, Łódź.
- Założenia do projektu ustawy metropolitalnej przedłożone przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji* (www.mswia.gov.pl/porta1/pl/2/5052/Zalozenia_do_projektu_Ustawy_Metropolitalnej.html; dostęp z 31.08.2012).
- Zaktualizowana koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju*, 2005, Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Warszawa.